

НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПАТРИКА МОДІАНО: ТРАДИЦІЯ І НОВАТОРСТВО

Стаття присвячена осмисленню культурно-історичного контексту формування творчості Патріка Модіано. Висвітлено художні моделі, створені письменниками «нової хвилі» у другій половині ХХ ст., та їх суголосність з художніми патернами наступників. Особлива увага приділена тенденціям інтермедіального взаємовпливу мистецтва літератури та кіно та їх відбиток у творчості автора.

Ключові слова: новий роман, наратив, інтермедіальність.

Творчість Патріка Модіано, що сформувалася на межі ХХ-ХХІ ст., з одного боку віддзеркалює епоху нових художніх підходів, а з іншого продовжує зберігати ностальгічну вірність традиції романного письма початку ХХ ст. Захоплений «пошуками часу» на межі мрії та реальності, та, водночас, відтворюючи нову модель світовідчуття, письменник вже у своєму першому романі «Площа Зірки» (1968) майстерно поєднує формотворчі та стильові патерни «нового роману» з відверто «прустівськими пасажами» [Ржевська Н. А., с.657]. У наступних творах автор продовжує експериментувати з оповідною манерою, стилістикою, шукаючи засоби проникнення у минуле і введення образів цього минулого у теперішнє. Він змальовує події так, ніби між ними не існує жодної часової розбіжності, однак, поступово виникає відчуття певної темпоральної дистанції, яка згодом матеріалізується у минулих часах дієслів, що відокремлюють події минулого від потоку оповіді в теперішньому. «Подорожі» героїв між вимірами колишнього і сьогодення наближаються, оприявнюючи щільне сплетіння та накладання часових площин у романах Патріка Модіано. Гра з часом втілюється ним і у майстерному відтворенні ефекту уповільненого часу, коли герої, а з ними й читач, опиняються у просторі, де час майже зупинився. Події, що відбуваються, оточуюча їх атмосфера, стирають будь-яке відчуття часового плину, перетворюючи оповідь на кадри уповільненої зйомки.

Втрата пам'яті, відсторонене споглядання реального світу, бажання повернутися до власних коренів та віднайти себе, переписуючи власну історію та історію суспільства загалом, змусило деяких критиків віднести творчість Патріка Модіано до течії «нового нового роману», вбачаючи у прозорій

витонченій мові його творів прагнення повернутися до реалістичних засад у літературі. Названий «подвійним агентом, який зраджує старих із новими і нових зі старими», письменник заперечує свою приналежність до реалізму, вважаючи власним кредо «триматися трансформуючої сили уяви» [Ржевська Н. А., с.664]. Інші дослідники, вивчаючи сучасну французьку прозу межі ХХ-ХХІ ст., характеризують творчість Патріка Модіано як відображення множини модифікованих традицій, що виявляють нові можливості сучасних романних форм [Шевякова Е. М., с.6]. Натомість, автор вважає «реалістичне» відтворення дійсності чимось чужим літературі. У власних романах він прагне деформувати, насичувати, віднаходити знакові деталі реальності, й без жодного остраху підкреслювати їх.

Бажання письменника змінити, трансформувати вже існуючі факти, надаючи їм іншого «освітлення», породжує своєрідну семантичну гру. Матеріальні об'єкти у його творах оживають, перетворюючись на дороговкази, за якими персонажі мають віднайти минуле, відновивши історію життя. Тема пам'яті, пошуків своїх коренів через заглиблення у власне «я», особлива перцепція оточуючого світу перетинається з тематикою романів «нової хвилі». Зосередження героїв на спогадах, які народжуються через дотик до зітлілих з часом документів (родинні фото, телефонні довідники, листи, архівні записи тощо), репрезентують особливий механізм відновлення загубленої особистої пам'яті, що активується шляхом укладання власного чуттєвого «архіву».

Окрім теми пошуку самоідентифікації, проза Патріка Модіано репрезентує знакову кінематорграфічність. З дитинства знайомий зі світом кіномистецтва, перебуваючи під опікою відомого режисера Р. Кено, письменник не міг не увібрати кінематорграфічну естетику. Його романи спонукають до візуалізації під час прочитання, викликаючи враження перегляду фільму. Втілення художніх прийомів мистецтва кіно у межах літературного тексту також засвідчує продовження «традицій» новороманістів. Характерна фрагментованість оповіді, нелінійна інтрига, відтворена автором засобами монтажу, та повсякчасна «теперішність», що створює славнозвісний ефект реальності, притаманний візуальному мистецтву, яскраво відображають художні стратегії Патріка Модіано, творчість якого поєднала досвід та новаторство як кількох літературних течій, так і кількох мистецтв.

Вплив кінематографа на літературу у другій половині ХХ ст. позначився не лише транспозицією кінотехнік у романний простір, а й спричинив трансформацію оповідної манери письменників, яким вдалося поєднати, художньо осмислити принципи візуального мистецтва. Це явище стало об'єктом сучасних літературознавчих досліджень у кількох напрямках, один з яких передбачає дослідження способів відтворення об'єктивної реальності та її

ілюзорних «двійників» в індивідуальній перцепції. Аналіз романного письма у такому ключі виявляє не лише значне розширення семантичного поля, а й зміну образних, структурних та наративних форм у літературному творі, що набувають рис кінематографічності.

Життя сучасної людини, сповнене зображеннями, що віддзеркалюють світ у множині окремих візуальних картинок, «кадрів», перетворює оповідь романів сучасних письменників на потік відокремлених фрагментів, часто не пов'язаних між собою, що робить її подібною до практичної реалізації кіносценарію, відтворюючи «кінооптичний» роман [Фесенко В.І., с.374]. Новий стиль оповіді передбачає актуалізацію імагінативної складової. Це призводить до візуалізації письма, в основі якого лежить не реальність, а певний візуальний образ. Запозичений у кінематографа принцип творення суб'єктивної реальності шляхом поєднання технічно відокремлених звуку та кадру переноситься у літературний твір. Текст наповнюється образами, що спонукають до візуалізації вербального ряду, набуваючи якостей іконічного знаку полісемантичної природи. Інформаційне наповнення оповіді відходить на другий план, натомість, важливою стає манера донесення знакового образу. Візуальний образ постає інструментом розширення меж оповіді, переміщуючи читача у систему візуальної перцепції, змінюючи спосіб сприйняття романної оповіді.

Фрагментованість оповіді, графічне й логічне розмежування частин тексту, свідчить про запозичення кінематографічних підходів і на рівні структури. Прийом зміни планів, кожен з яких має закритий характер, передбачає раптовий розрив наративного простору для введення іншого «фокусу», що створює враження раптовості, непередбачуваності. Протяглість «існування» героїв у романі розбивається на миттєвості. Синтаксична організація тексту створює ефект калейдоскопу, окремі частини якого важко синкретизувати в єдине ціле. На перший план виходить не процес синтезу окремих фрагментів, а перегляд ряду об'єктів, які не стільки варто розуміти, скільки естетично насолоджуватись їх розгляданням. Відтак, часопросторова організація оповіді розвивається, стає пластичною, що призводить до виникнення ефекту мрії чи галюцинації.

Концепція візуальної перцепції вплинула на формування нових наративних стратегій, зокрема на розуміння темпоральності у постмодерністському романі. Митці нового покоління та їх наступники, починають використовувати семантичні та синтаксичні особливості мови для «уповільнення» чи «прискорення» дії у романі. Уповільнення темпу оповіді використовується письменниками задля реалізації теми пошуку власної ідентичності. Такий прийом зображає героя, який спостерігає за самим собою одночасно у двох часових

потоках, накладаючи враження теперішнього і спогади минулого. Між персонажем і світом утворюється умовний екран, на який «виписується нематеріальна активна духовна реальність, галюцинаторні стани» [Фесенко В. І., с.385]. Герой опиняється в умовній системі дзеркал, де теперішнє сплітається з минулим. Він перетворюється на власного двійника, сприймаючи одночасно і спогади, і враження. Накладання подібного на вже існуюче є кінематографічною технікою розмитого кадру, що відповідає прийому сюррепресії, одного з найпоширеніших художніх засобів у романах Патріка Модіано. У тексті це створює своєрідний оніричний простір, де перебувають герої, заглиблені у минуле, а їх присутність у теперішньому відтворює ефект протягності дії у часі. На думку В. І. Фесенко, у модерністському романі першої половини ХХ ст. така темпоральна континуальність була результатом суб'єктивного й концептуального попереднього знання про світ, прикладом якої є твір М. Пруста «У пошуках втраченого часу», тоді як у постмодерністському романі протяглість дії виявляється зовнішнім ефектом, який не має психологічної глибини, а суб'єктивна перцепція часу взагалі може бути відсутньою [Фесенко В. І., с.386]. Патріку Модіано вдається поєднати традицію з новими підходами, відтворюючи поєднання різних часових потоків, які, на перший погляд, лише формально відображають ситуацію міжчасового перебування героя, однак, постають засобом активації процесу внутрішнього його переродження. Використання письменником кіноприйомів, як то монтажу, для створення ефекту позачася, доводить інтермедіальний характер його письма, що демонструє дію принципів міжмистецької дифузії на рівні структури літературного твору.

Створення ефекту дзеркал, екранів, що призводять до накладання «я» персонажів у романах ХХ-ХХІ ст. також свідчить про тісний взаємовплив кінематографу та літератури. Множинність поглядів як поєднання / накладання / опозиція фокусів камери позначилася на формуванні особливого світобачення у сучасній прозі, засади якого відобразила теорія множинності суб'єктивних точок зору на світ Ж.-П. Сартра [Сартр Ж.-П., с.299-338]. Візуальність як засіб світосприйняття індивіда, призводить як до трансформації точки зору на світ, так і зміни погляду на самого себе. Різноманітні оптичні ефекти, що створюють ілюзію реферованої об'єктивної дійсності, ведуть до розладів в усвідомленні цілісності «я». Наявність у тексті візуального образу-двійника створює враження перспективи. Пам'ять, уява, реальність накладаються, продукуючи образи-віддзеркалення [Павленко Ю.Ю., с.70]. Відтак, відчуття об'єктивної реальності нівелюється, розчиняючись у мережі ментальних проєкцій. «Я» дискурсу нейтралізує «я» історії, та, накладаючись, породжують стан «оніричного» дискурсу. Домінування візуальної

перцепції, що проявляється у літературному творі на рівні героя, виводить на перший план «кінематографічне» бачення оточуючого світу. Об'єктив камери постає не лише джерелом відстороненого споглядання як теперішнього, так і минулого, а й засобом комунікації з самим собою. Минуле, що створює паралельну реальність, сприймається як низка кадрів, перегляд яких змушує персонажа уподібнитися глядачеві, перед яким на умовному екрані протікає колишнє життя. Зіставлення візуальних зображень з обох потоків дозволяє героєві виявити вузлові точки, де збурення емоційного плану є найбільш відчутним. Побачити їх означає позбутися їх, тож герой проходить внутрішню трансформацію, набуваючи цілісності.

Проникнення кінематографічних прийомів та технік у літературний твір призвело не лише до трансформації наративного і тематичного наповнення. Романна проза перебирає своєрідний код візуального мистецтва, який змінює систему координат оповіді. Актуалізована візуальна перцепція постає домінантною на всіх рівнях твору. Така взаємодія обох мистецтв виявляє процес інтермедіального обміну, що визначає перекодування вербального тексту «мовою» візуалізації. Відтак, нарація у романі набуває якостей, притаманних іншому виду мистецтва, що позначається на трансформації оповідних стратегій. Романи Патріка Модіано постають прикладом взаємодії мистецтв різної природи. Автору вдається не лише поєднати художні стратегії кількох літературних течій, а й відобразити синкретизм сучасного мистецтва. «Подвійний агент», що заперечує приналежність до будь-якого з літературних напрямів, постає літератором, який бачить світ крізь об'єктив кінокамери та кінематографістом, що перетворює бачене у слово, додаючи своєрідну ностальгію за минулим. А відтворення перцепційної моделі сучасної людини, яка поєднує візуальне й вербальне, у творах письменника лише підкреслює інтермедіальність сучасного життя, що повертається до витоків, народжуючи нові форми художньої репрезентації дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павленко Ю. Ю. Дискурс індивідуальної пам'яті в сучасному французькому романі (1970-ті – 2000 рр.) : дис. ... канд. філол. наук 10.01.04 / Ю. Ю. Павленко. – К. : КНЛУ. – 2006. – 212 с.
2. Ржевская Н. А. Патрик Модіано / Н. А. Ржевская // Н. И. Балашов, Т. В. Балашова, С. Н. Зенкин. Французская литература. 1945-1990. – М.: Наследие, 1995. – 926 с.
3. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. – М. – 1989. – С. 299 – 338. – [Сборник статей].

4. Шевякова Э. Н. Современная французская проза рубежа веков: модификация романной формы : автореф. на стиск. уч. степ. докт. филол. н. / Э. Н. Сальникова – М. – 2009. – 34 с.
5. Фесенко В. І. Література і кінематограф 70-х років: простір зустрічі й інтермедіального дискурсу / В. І. Фесенко // Мова, культура й освіта в сучасному світі: збірник наукових праць до 90-річчя доктора філологічних наук, професора Романовського О. К. – К. : вид. центр КНЛУ. – 2008. – 398с.

Доценко Н. В., асистент,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

Статья посвящена осмыслению культурно-исторического контекста формирования творчества Патрика Модяно. Обозначены художественные модели, созданные писателями «новой волны», а также их созвучность с моделями, используемыми их последователями. Особое внимание уделяется тенденциям интермедialного взаимодействия искусства литературы и кинематографа, как и их отражению в творчестве автора.

Ключевые слова: *новый роман, нарратив, интермедialность.*

Nathalie Dotsenko, lecturer,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PATRICK MODIANO NARRATIVE STRATEGIES: TRADITION AND INNOVATION

This article highlights the cultural and historical background of Patrick Modiano novels. In focus appear narrative strategies of the 'new novel' writers as well as their reflection in their followers works. The article represents the main characteristics of innovative representative models of their novels and describes a special combination of tradition and innovation in Patrick Modiano works.

Key words: *the new novel, narrative, intermediality.*